

*Dr Marijana Pajvančić, redovni profesor
Pravni fakultet u Novom Sadu*

PRAVO NA RAVNOPRAVNOST POLOVA – DEMOKRATSKO PITANJE I USTAVNI PRINCIP

Sažetak: *Pravo na ravnopravnost polova je jedno od osnovnih opšteljudskih prava. To je demokratsko pitanje i jedna u redu osnovnih vrednosti evropskog kulturnog prostora. Svoju normativnu potvrdu ovo pravo dobilo je u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i dokumentima Evropske unije ili Saveta Evrope. U evropskoj ustavnosti, posebno u zemljama tranzicije, beleži se uticaj međunarodnih dokumenata koji regulišu pravo na ravnopravnost polova i propisuju mere za stvaranje povoljnijeg normativnog i institucionalnog okvira koji omogućuje efektivno korišćenje ovih prava. Predmet pažnje u ovom prilogu su najvažnija opšta ustavna načela koja postavljaju okvir za efektivno ostvarivanje prava na ravnopravnost polova.*

Ključne reči: *ravnopravnost polova, ustav, demokratija, socijalna pravda, politika jednakih mogućnosti, posebne mere.*

1. USTAVNE GARANCIJE PRAVA NA RAVNOPRAVNOST POLOVA – OPŠTI OKVIR

Osnovne odredbe ustava i uvodne opšte odredbe u poglavljima o ljudskim pravima i slobodama sadrže više načelnih garancija koje se ne odnose samo na ravnopravnost polova, već na sva ljudska prava i slobode koje ustav garantuje. Upravo zbog načelnog karaktera ovih ustavnih odredbi i njihovog opšteg značaja za ukupnost ljudskih prava garantovanih ustavom, pravo na ravnopravnost polova i sva posebna prava i slobode koja predstavljaju opera-

cionalizaciju opštih ustavnih odredbi u različitim oblastima ljudskih prava, nužno je posmatrati u kontekstu ovih opštih ustavnih garancija jer one definišu opšti ustavni okvir za sva posebna prava i slobode.

Ovom prilikom predmet posebne pažnje su opšte ustavne odredbe relevantne za sagledavanje sadržaja, kvaliteta i dometa ustavnog garantovanja ravnopravnosti polova. Razlog što je izabran ovakav pristup leži u tome što se, prilikom razmatranja ustavnih garancija ravnopravnosti polova često gube iz vida opšti ustavni principi koji definišu opšti ustavni okvir za normativni, institucionalni i najširi socijalni kontekst u kojem je (ne)moguće efektivno realizovati pravo na ravnopravnost žena i muškaraca. Zato u ovom momentu naša pažnja neće biti okrenuta analizi ustavnih odredbi koje najneposrednije garantuju različita pojedinačna prava vezana za pravo na ravnopravnost polova, već će predmet pažnje biti ona opšta ustavna načela koja definišu opšte pretpostavke za ostvarivanje prava na ravnopravnost polova. Među načelima ustava i opštim ustavnim odredbama posebno značajne su one koje se odnose na: koncept političke zajednice (ustavne države), njenu prirodu i svojstva; politiku jednakih mogućnosti kao obavezu države zasnovane na načelu socijalne pravde; prirodu i karakter odnosa međunarodnog i unutrašnjeg prava, posebno kada su u pitanju međunarodni dokumenti o ljudskim pravima i uključivanje međunarodnih standarda ljudskih prava u domaću legislativu; neposrednu primenu ustava posebno njegovih odredbi o ljudskim pravima; odstupanja i ograničenja ljudskih prava, uslove pod kojima su ona dopuštena i postupak po kome se odlučuje o odstupanju ili ograničenju prava; jemstvo stečenih prava i dr.

1.1 Koncept političke zajednice (ustavne države)

Sadržaj i kapacitet ljudskih prava koja garantuje ustav, posebno sloboda i prava koje štite kvalitet života i one oblasti društvenog života u kojima su žene faktički (ne retko i normativno) diskriminisane (rad, zapošljavanje, naknade za rad i dr.) u velikoj meri zavise od toga kako ustav definiše osnovne principe na kojima počiva država kao politička zajednica. To je posebno važno pitanje u zemljama tranzicije budući da su u pitanju prava koja su žene u predtranzicijskom periodu efektivno koristile, a u tranziciji su upravo ta prava (tzv. „skupa prava“) pod udarom, ukidanjem ili bitnim restrikcijama. Pred ustavotvorcima ovih zemalja bila je dilema da li je liberalna država u kojoj su zakonitosti tržišne privrede osnovni princip koji definiše i status pojedinca u zajednici, povoljniji okvir za tranziciju, ili je to liberalno demokratska država, koja ne protivreči prin-

cipu slobodne tržišne utakmice, ali preuzima na sebe teško breme obaveza koje slede iz principa socijalne pravde i štiti socijalni status građana?

Liberalni koncept ustavne države u prvi plan ističe zakonitosti tržišne privrede i vladavinu prava kao osnovne vrednosti. Konsekvence po status ljudskih prava su liberalno shvaćena individualna sloboda, kao prostor ljudskih prava u koji država nema pristup izuzev u slučaju kada je sloboda ili pravo povređeno. Tada je intervencija države u ovo područje dopuštena. Ona je legalna i legitimna, jer angažman države ima za cilj samo da otkloni povredu koja je naneta slobodi ili pravu.

Liberalno demokratski koncept ustavne države uvažava zakonitosti tržišne privrede, garantuje vladavinu prava, ali ovim vrednostima dodaje još jednu ne manje važnu – socijalnu pravdu kao princip kojim se država (država blagostanja) rukovodi štiteći socijalnu sigurnost građana i građanki.¹ Za kvalitet i sadržaj ljudskih prava to znači priznavanje i garantovanje ne samo osnovnih ljudskih i političkih prava već i socijalno ekonomskih prava kao podjednako važne grupe ljudskih prava. Pored toga, načelo socijalne pravde nalaže neposrednu aktivnost države i pretpostavlja aktivan odnos države (zakoni, mere, strategije, programi, politike, aktivnosti) u realizaciji i efektivnom ostvarivanju socijalno ekonomskih prava.² Bez tog aktivnog angažmana i planskog učešća države ova prava nije moguće ostvariti. Za efektivno ostvarivanje prava na ravnopravnost polova i posebno za ostvarivanje seta prava koja bliže regulišu sadržaj prava na ravnopravnost polova u pojedinim oblastima (rad, zapošljavanje, politika, obrazovanje, porodica, socijalna zaštita i dr.) ove garancije imaju izuzetan značaj, naročito u zemljama tranzicije.

¹ U komparativnoj ustavnosti npr. Ustav Švedske koji u osnovnim načelima propisuje da su „lično, ekonomsko i kulturno blagostanje pojedinca osnovni ciljevi aktivnosti državne zajednice“ (član 2 stav 2); Ustav Italije koji u osnovnim načelima utvrđuje da „Republika priznaje i garantuje nepovrediva prava čoveka, bilo kao pojedinca, bilo kao člana društvenih organizacija u kojima se razvija njegova ličnost, i zahteva ispunjenje neopozivih dužnosti političke, ekonomske i društvene solidarnosti“ (član 2); Ustav Poljske koji u osnovnim načelima propisuje da je Poljska „demokratska pravna država koja ostvaruje princip socijalne pravde“ (član 2); Ustav Rusije u čijim osnovnim načelima je zapisano da je Ruska federacija „socijalna država čija je politika usmerena na stvaranje uslova koji obezbeđuju dostojan život i slobodan razvoj čoveka“ (član 7 stav 1). Ustav Srbije izričito propisuje da je socijalna pravda jedan od principa na kojima počiva Republika Srbija (član 1).

² Ustav Irske u poglavlju o socijalnoj politici izričito ustanovljava ovu obavezu države: „Država će u praksi sprovoditi svoju politiku u pravcu obezbeđenja da svi građani, i muškarci i žene, imaju jednaka prava na adekvatna sredstva koja su im neophodna za život, kao i da u okviru svojih zanimanja mogu pribaviti dovoljno sredstava za svoje potrebe.“ (član 45 stav 2).

1.2 Politika jednakih mogućnosti kao obaveza države

Politika jednakih mogućnosti je opšti institucionalni okvir koji stoji na raspolaganju državi, koja uvažava načelo socijalne pravde da preduzima različite mere (zakoni, politike, strategije i dr.) u pravcu efektivnog ostvarivanja ravnopravnosti žena i muškaraca kao i svake druge grupe lica koji su direktno ili indirektno normativno ili faktički diskriminirani. Smisao i svrha politike jednakih mogućnosti jeste da izgradi pretpostavke za takav društveni kontekst u kome će biti moguće ostvariti normativno proklamovanu ravnopravnost žena i muškaraca. Posebne mere koje država preduzima su instrument kojim država vodi politiku jednakih mogućnosti.

Zato je sa stanovišta ustavnog garantovanja prava na ravnopravnost polova važno, još u osnovnim načelima ustava³ garantovati ravnopravnost žena i muškaraca i obavezati državu da vodi politiku jednakih mogućnosti i preduzima posebne mere koje su instrument realizacije politike jednakih mogućnosti.⁴

U ustavu bi trebalo koristiti nediskriminatornu terminologiju jer je to prvi, i često najjednostavniji korak, kojim država izražava spremnost da uvaži i poštuje načelo ravnopravnosti polova. To je moguće učiniti na više načina: korišćenjem i muškog (građanin) i ženskog (građanka),⁵ korišćenjem neutralne forme (svako/niko)⁶ ili načelnom ustavnom klauzulom koja uključuje korišćenje oba roda.⁷

³ Tome u prilog govori komparativna ustavna praksa i međunarodni dokumenti (članovi 3 i 4 Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena; Završni dokument IV Konferencije OUN o ženama / Peking 1995; Povelju Evropske bezbednosti, paragraf 3; Deklaraciju o jednakosti između žena i muškaraca kao fundamentalnom kriterijumu demokratije, odeljci A i B /Istambul 13 – 14 XI 1997; član 16 Direktive Saveta Evrope br. 78 od 27. XI 2000 i dr.).

⁴ Npr. Ustav Španije u osnovnim odredbama propisuje da su „javne vlasti dužne da unapređuju uslove da sloboda i jednakost pojedinaca i grupa kojima oni pripadaju budu stvarni i efektivni; da uklanjaju smetnje koje uskraćuju ili otežavaju njihovo puno korišćenje, kao i da olakšaju učešće svih građana u političkom, ekonomskom, kulturnom i socijalnom životu“ (član 9 stav 2), kao i Ustav Austrije koji u osnovnim načelima propisuje da se „savez, pokrajine i opštine staraju o stvarnoj ravnopravnosti žena i muškaraca naročito u uklanjanju stvarno postojećih nejednakosti“ (član 7 stav 2). Ustav Srbije sadrži ovu garanciju u članu 15 koji propisuje „Država jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti“.

⁵ Npr. Ustav Estonije.

⁶ Videti dokumente Međuparlamentarne unije – posebno Plan rada za korigovanje sadašnje neravnoteže između učešća žena i muškaraca u političkom životu – tačka B IV / Pariz 1994) nalažu da jezik koji se koristi u zakonodavstvu ne sme biti diskriminatoran i

1.3 Odnos međunarodnog i unutrašnjeg prava

Ljudska prava su univerzalne vrednosti koje se štite ne samo propisima unutrašnjeg već u sve većoj meri i propisima međunarodnog prava. U novijoj ustavnosti univerzalne garancije ljudskih prava sadržane u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima prihvataju se i u unutrašnjem pravu i garantuju ustavom. Ustav sadrži više načela koja regulišu odnos međunarodnog i unutrašnjeg prava i posebno status međunarodnih izvora ljudskih prava u unutrašnjem pravnom poretku.

Za ustavno regulisanje ravnopravnosti polova odnos međunarodnog i unutrašnjeg prava je posebno značajan, jer brojni akti međunarodnog prava regulišu i štite pravo na ravnopravnost polova. Pominjemo samo nekoliko osnovnih ustavnih pravila u ovom kontekstu.

Načelo neposredne primene međunarodnog prava (ratifikovanih konvencija i opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava). Ovde je nužno istaći posebno značaj eksplicitnog ustavnog pravila po kojem su nacionalni sudovi obavezni da sude ne samo na osnovu i u okviru ustava i zakona, već i međunarodnih ugovora.⁸

Primat međunarodnog prava nad unutrašnjim pravom i usaglašavanje unutrašnjeg prava sa međunarodnim standardima.⁹

preporučuju državama da revidiraju ustave i eliminišu termine koji teže zagovaranju polnog stereotipa.

⁷ Primer takve klauzule nalazimo u Ustavu Austrije koji u osnovnim odredbama propisuje da se „službene oznake mogu upotrebljavati samo u obliku koji izražava pol njihovog nosioca. Isto važi i za titule, akademske stepene i oznake zanimanja“ (član 7 stav 3).

⁸ Npr. Ustav Poljske propisuje da „ratifikovani međunarodni ugovor, po njegovom objavljivanju u službenom glasilu (Dnevnik zakona) postaje deo nacionalnog pravnog poretka i neposredno se primenjuje“ (član 91 stav 1). Ustav Srbije ne pruža jasan odgovor na ovo pitanje, jer su pravila koja se odnose na ovo pitanje protivurečna i nepotpuna. Tako „sud sudi na osnovu Ustava, zakona, drugih opštih akata ako je to predviđeno zakonom, opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava i potvrđenih međunarodnih ugovora“ (član 142 stav 2); kada su pak u pitanju poresude Ustav propisuje da se „sudske odluke zasnivaju na Ustavu, zakonu, potvrđenom međunarodnom ugovoru i propisu donetom na osnovu zakona“ (član 145 stav 2), dok su sudije prilikom suđenja vezane i „potčinjene samo Ustavu i zakonu“ (član 149 stav 1).

⁹ Npr. Ustav Španije propisuje da se „norme koje se odnose na osnovna prava i slobode koje Ustav priznaje, tumače saglasno Sveopštoj deklaraciji prava čoveka i međunarodnim ugovorima i konvencijama koje se odnose na ova pitanja, a koje je Španija ratifikovala“ (član 10 stav 2). Ustav Srbije načelno priznaje primat međunarodnih izvora prava nad unutrašnjim pravom, ali samo kada je u pitanju tumačenje odredbi o ljudskim i manjinskim pravima, (član 18 stav 3) dok opšte pravilo o odnosu međunarodnog i unutrašnjeg prava propisuje da međunarodni izvori (potvrđeni međunarodni ugovori) moraju biti u skladu sa Ustavom (član 16 stav 2) i u skladu sa tim ustanovljava nadležnost Ustavnog

Pravo na zaštitu ljudskih prava pred međunarodnim telima koja uključuje dva osnovna vida zaštite: prvi, nadzor (monitoring) nad ostvarivanjem međunarodnih standarda ljudskih prava kao obavezu države sa jedne strane ali i pravo drugih subjekata (npr. NVO) da i sami nadziru ostvarivanje prava garantovanih međunarodnim dokumentima; i drugi koji garantuje pravo pojedinca/pojedinke da se obrate međunarodnim telima za zaštitu ljudskih prava uključiv i dogovarajuće međunarodne sudove.

Obaveza države da garantuje i obezbedi primenu odluka međunarodnih tela koje se odnose na zaštitu ljudskih prava. Ustavom se eksplicitno definiše obaveza države (nadležnih organa) da izvrše odluke međunarodnih tela za zaštitu ljudskih prava.¹⁰

Zabrana ograničenja prava ili slobode pod izgovorom da nisu zajemčena ustavom koju sadrže neki ustavi,¹¹ takođe ukazuje na primat međunarodnog nad unutrašnjim pravom.

1.4 Neposredna primena ustava

Za status prava na ravnopravnost polova kao jednog od osnovnih ljudskih prava kao i ljudskih prava uopšte posebno je važno kojim se aktom garantuje sadržaj određenog prava ili slobode. Ako je taj sadržaj garantovan ustavom tada su u pitanju osnovna ili ustavna prava čiju sadržinu zakonodavac nema pravo da reguliše. Kada se pak radi o pravima čiji sadržaj ustav ne reguliše neposredno, već to prepušta zakonodavcu tada su u pitanju zakonska, a ne ustavna prava. Pravo na ravnopravnost polova je jedno od osnovnih ustavnih prava što određuje i status i kvalitet ovog prava u ustavnom sistemu, a posebno u sistemu zaštite ljudskih prava.

U pogledu čvrstine ustavnih garancija i tretmana zaštite ustavna prava imaju ekskluzivno mesto u katalogu ljudskih prava, jer zakonodavcu

suda da ocenjuje saglasnost potvrđenih međunarodnih ugovora sa Ustavom (član 167 stav 1 tačka 2).

¹⁰ Npr. Povelja o ljudskim i manjinskim pravima SRG (član 9 stav 3). Ustav Srbije ne sadrži sličnu odredbu, pa se može postaviti pitanje ko će biti nadležan da sprovede odluku međunarodnih tela koja odlučuju o zaštiti ljudskih prava.

¹¹ Npr. Ustav Slovenije propisuje da „ni jedno ljudsko pravo ili sloboda regulisana pravnim propisima važećim u Sloveniji, ne mogu biti ograničeni pod izgovorom da ih ovaj Ustav ne priznaje ili da ih priznaje u manjem obimu“ (član 15 stav 5). U našoj ustavnosti primer je Povelja o ljudskim i manjinskim pravima SRG koja propisuje da „nije dopušteno ograničavanje ljudskih i manjinskih prava zajemčenih opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, međunarodnim ugovorima koji važe u državnoj zajednici i zakonima i drugim propisima, pod izgovorom da ona nisu zajemčena ovom poveljom ili da su zajemčena u manjem obimu“ (član 8).

nije dopušteno da reguliše njihovu sadržinu,¹² dok kod zakonskih prava to nije slučaj. Zakonodavac može da reguliše samo način (postupak) ostvarivanja ustavnih prava, dok u slučaju zakonskih prava on ima puno ustavno ovlašćenje da uredi ne samo postupak ostvarivanja već i sadržinu prava.

Zakonska prava ustav uređuje samo blanketnom normom¹³ koju nije moguće neposredno primeniti, već je potrebno zakonom urediti sadržaj i domet svakog od ovakvih prava. U ovom slučaju stvarnu sadržinu i kvalitet prava definiše zakon, a kako je zakon znatno lakše izmeniti nego što je to slučaj sa ustavom, status prava koja reguliše zakonodavac razlikuje se od statusa prava čiju sadržinu definiše ustav. To se posebno odnosi na njihovu stabilnost kao i zaštitu.

Za status prava na ravnopravnost polova kao jednog u grupi osnovnih ustavnih prava posebno su važne neke od sledećih ustavnih garancija:

Ekspricitna ustavna norma o *neposrednoj primeni ustavnih odredbi* o ljudskim pravima,¹⁴ posebno njihova neposredna primena pred sudovima koja uključuje mogućnost i pravo suda da se u svojoj odluci neposredno pozove na ustavnu normu, u koja garantuje određeno pravo ili slobodu.

Ustavom propisan i regulisan sistem zaštite snovnih ustavnih prava posebno *neposredna ustavnosudska zaštita*¹⁵ ovih prava pred ustavnim

¹² Npr. Ustav Slovenije propisuje da je „zakonom moguće propisati način ostvarivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda ako Ustav tako određuje ili ako je to neophodno radi same prirode pojedinačnih prava ili sloboda“ (član 15 stav 2); Ustav Španije npr. propisuje da se „jedino zakonom, koji u svakom slučaju mora poštovati njihovu bitnu sadržinu, može regulisati vršenje ovih prava i sloboda“ (član 53 stav 1). Ustav Srbije utvrđuje da se „zakonom može propisati način ostvarivanja ljudskih prava samo ako je to Ustavom izričito predviđeno, ili ako je to neophodno za ostvarenje pojedinog prava zbog njegove prirode, pri čemu zakon ni u kom slučaju ne sme da utiče na suštinu zajemčenog prava“ (član 18 stav 2 in fine).

¹³ Npr. ustavna norma koja garantuje pravo na zaštitu zdravlja najčešće glasi „Garantuje se zaštita zdravlja u skladu sa zakonom“, ili „Svako ima pravo na zaštitu zdravlja u skladu sa zakonom“.

¹⁴ Npr. Ustav Slovenije propisuje da se „ljudska prava i osnovne slobode ostvaruju neposredno na osnovu Ustava“ (član 15 stav 1). Ustav Srbije sadrži ovu garanciju: „Ljudska i manjinska prava zajemčena ovim Ustavom neposredno se primenjuju“ (član 18 stav 1), koju dopunjuje pravilo da se „Ustavom jemče, i kao takva, neposredno primenjuju ljudska i manjinska prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonom“ (član 18 stav 2).

¹⁵ Npr. u ustavnom sistemu Španije tužba d Amparo (član 161 stav 1 tačka b). U ustavnom sistemu Srbije neposredna zaštita ljudskih prava ostvaruje se pred Ustavnim sudom. Rešenja u Ustavu Srbije i u ovom pitanju su nepotpuna. Među nadležnostima Ustavnog suda (član 167) ne navodi se izričito ova nadležnost, ali Ustav sadrži odredbe o ustavnoj žalbi kao instrumentu koji se može koristiti za zaštitu ljudskih prava pod uslovima propisanim Ustavom (član 170).

sudom (ili drugim sudskim organim kome je povereno odlučivanje o zaštiti ustavnosti).

Ustavom ustanovljeni *instrumenti neposredne ustavnosudske zaštite* ljudskih sloboda i oprava (institut ustavne žalbe).¹⁶

1.5 Odstupanja i ograničenja ljudskih prava

Posebno osetljivo pitanje za status prava na ravnopravnost polova i ustavnu zaštitu ovog prava jesu situacije u kojima su moguća i dopuštena odstupanja i ograničenja od ustavom garantovanih prava. Zbog značaja koji regulisanje ovog pitanja ima za status ljudskih prava ono je regulisano međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima,¹⁷ dok u unutrašnjem pravu sam ustav propisuje režim odstupanja i ograničenja ljudskih prava. Odstupanja i ograničenja ljudskih prava garantovanih ustavom dopuštena su i ustavna samo u slučaju kada do njih dolazi u ustavom propisanim slučajevima, po ustavom propisanom postupku i u ustavom dopuštenom obimu. Uslove pod kojima je ograničenje ili odstupanje dopušteno propisuje ustav. Obim ograničenja ili odstupanja postavlja načelno ustavno pravilo prema kome je merilo dopuštenosti ograničenja postavljeno svrhom koja se želi postići ograničenjem, sa jedne strane i procenom organa koji o tome odlučuje da li se svrha mogla postići i sa manjim ograničenjem prava. Svi drugi slučajevi sankcionišu se zabranom. Pomenuta pravila predstavljaju zabranu za državu, grupu ili pojedince da preduzmu bilo koju radnju usmerenu na ukidanje ustavom zajamčenog prava ili na njegovo ograničenje veće od onog koje ustav dozvoljava i po postupku koji je u ustavu propisan.

U međunarodnim dokumentima i komparativnoj ustavnosti eksplicitno se propisuje da mere odstupanja od ustavom garantovanih prava, čak i tada kada se one odnose na prava koja je moguće ograničiti ili kod kojih je odstupanje dopušteno, kada su one preduzete na osnovu Ustava,

¹⁶ Npr. u ustavnom sistemu Austrije i Nemačke to je institut ustavne žalbe, u ustavnom sistemu Španije institut tužbe d Amparo. Ustav Srbije izričito reguliše samo institut neposredne ustavno sudske zaštite ljudskih prava. To je ustavna žalba koja se „može izjaviti protiv pojedinačnih akata ili radnji državnih organa ili organizacija kojima su poverena javna ovlašćenja, a kojima se povređuju ili uskraćuju ljudska ili manjinska prava i slobode zajamčena Ustavom“ (član 170), ali ne precizira kome se ova žalba podnosi, niti među nadležnostima Ustavnom suda pominje nadležnost vezanu za zaštitu sloboda i prava. Na zaključak da je Ustavni sud nadležan da postupa i odlučuje o neposrednoj zaštiti ljudskih prava upućuje samo činjenica da je odredba o ustavnoj žalbi sistematizovana u delu Ustava koji reguliše status Ustavnog suda.

¹⁷ Pakt o građanskim i političkim pravima (član 4).

po ustavom propisanom postupku i kada je obim odstupanja usklađen sa svrhom zbog koje je odstupanje propisano, ne smeju imati za posledicu diskriminaciju zasnovanu na rasi, boji, polu, jeziku, veri ili socijalnom poreklu.¹⁸ Dakle, mere odstupanja ili ograničenja bilo kog od ustavnim garantovanih prava ne smeju dovesti do diskriminacije između žena i muškaraca.¹⁹

Naposletku, moguće je uočiti da se neka od posebnih prava²⁰ koja predstavljaju operacionalizaciju načelno garantovanog prava na ravnopravnost polova, nalaze u grupi tzv. apsolutno zaštićenih prava koja su izuzeta iz režima ograničenja ili odstupanja i koja ni pod kojim uslovima ne mogu biti podvrgnuta ograničenju niti se od ustavnih garancija ovih prava može odstupiti u bilo kojim okolnostima.

1.6 Jemstvo stečenih prava

Među opštim ustavnim garancijama koje se odnose na ljudska prava jedna je posebno važna za očuvanje kvaliteta i nivoa sloboda i prava koje su već bile dostignute i efektivno korišćene. To je eksplicitno ustavno garantovanje zaštite stečenih prava, kao i sadržaja, kvaliteta i obima koji su ta prava imala kako na normativnom planu tako i u realizaciji. Za set prava koja predstavljaju posebne oblike ostvarivanja prava na ravnopravnost polova u pojedinim oblastima ova načelna ustavna garancija je posebno značajna. To se naročito odnosi na prava u sferi rada, obrazovanja, zapošljavanja, zaštite zdravlja, porodične odnose, socijalnu sigurnost i dr. To su ujedno i oblasti u kojima su postojale i posebne podsticajne mere koje država (u skladu sa principom socijalne pravde) preduzimala vodeći politiku jednakih mogućnosti, a koje su doprinosile efektivnom ostvarivanju ravnopravnosti žena i muškaraca.

¹⁸ Član 4 stav 1 Pakta o građanskim i političkim pravima. Identičnu odredbu sadrži i Ustav Srbije u članu 202 stav 2.

¹⁹ Ustav Poljske čak eksplicitno zabranjuje bilo kakav vid ograničenja prava „isključivo zbog rase, pola, jezika, vere, socijalnog porekla, rođenja ili imovine“ (član 233 stav 2).

²⁰ Npr. u Ustavu Srbije među apsolutno zaštićenim ustavnim pravima i garancijama su: zabrana bilo kog vida izazivanja i podsticanja rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti (član 48); pravo na zaključenje braka na osnovu slobodne volje supružnika (član 62); sloboda odlučivanja o rađanju (član 63); seksualno i ekonomsko iskorišćavanje lica u nepovoljnom položaju koje se smatra prinudnim radom (član 26). Ove garancije ne podležu ograničenjima niti su u odnosu na njih odstupanja dopuštena.

Ovo je primer norme koja se retko sreće u komparativnoj ustavnosti.²¹ Ustav Srbije jemči očuvanje nivoa stečenih prava i njihovu zaštitu. Norma je opšta i odnosi se na sva ljudska i manjinska prava²² i u tom pogledu razlikuje se od norme koja je bila uzor ovom rešenju i odnosila se samo na prava nacionalnih manjina.²³ Dva su osnovna argumenta u prilog stanovištu da je, u državi koja počiva na principu socijalne pravde, za zaštitu prava na ravnopravnost polova izuzetno važno eksplicitno ustavno jemstvo stečenih prava. Prvi, da su ta prava građani i građanke već efektivno koristili pa se teško može braniti stanovište prema kojem dostignuti nivo sloboda i prava treba sužavati, i drugi, da su u zemljama tranzicije upravo ova prava pod udarom restrikcija i ograničenja pozivom na evropske standarde koji su često ispod već dostignutih standarda prava u zemljama koje su na putu evropskih integracija.

2. OSNOVNA (USTAVNA) PRAVA

Set osnovnih ljudskih prava (ustavnih prava) garantuje se ustavom svim osobama bez diskriminacije prema polu. Ovom prilikom nema potrebe posebno elaborirati svako od prava koje pripada kategoriji osnovnih prava (pravo na život, sloboda misli, sloboda savesti, lična sloboda i dr.) budući da se ustavom svako od ovih prava garantuje svakoj osobi pod jednakim uslovima. Zato među osnovnim pravima izdvajamo samo neka koja se bliže i neposrednije odnose na ravnopravnost građana i građanki kao pretpostavku ostvarivanja svih osnovnih ljudskih prava.

2.1 Ravnopravnost žena i muškaraca i zabrana diskriminacije

Među osnovnim ustavnim pravima garantovanje ravnopravnosti žena i muškaraca predstavlja osnovnu pretpostavku i uslov ostvarivanja svih drugih sloboda i prava. Primeri komparativne ustavnosti govore da je ovo pitanje u

²¹ Npr. Ustav Rusije propisuje da u „Ruskoj federaciji ne mogu da se donose zakoni koji ukidaju ili umanjuju prava i slobode građana“ (član 55 stav 2).

²² Član 20 stav 2 Ustava Republike Srbije propisuje da se „dostignuti nivo ljudskih i manjinskih prava ne može smanjivati“

²³ Član 57 Povelje o ljudskim i manjinskim pravima, u poglavlju u kome su sistematizovana prava i slobode nacionalnih manjina reguliše ovu pitanje na sledeći način: „Dostignuti nivo ljudskih i manjinskih prava, individualnih i kolektivnih, ne može se smanjivati. Ovim Poveljom se ne ukidaju niti menjaju prava i slobode stečena propisima koji su se primenjivali do stupanja na snagu ove Povelje, kao i prava stečena na osnovu međunarodnih ugovora kojima je SR Jugoslavija pristupila“.

ustavima regulisano različito kao i da u tome dominiraju dva pristupa. Jedan je onaj koji princip ravnopravnosti definiše pozitivno što se ogleda u eksplicitnoj garanciji principa ravnopravnosti. Drugi je onaj koji princip ravnopravnosti definiše samo implicitno, što se ogleda u propisivanju zabrane diskriminacije zasnovane na bilo kom ličnom svojstvu osobe.

*Garantovanje ravnopravnosti*²⁴ građana i građanki s obzirom na pripadnost polu ujedno uključuje i bračni status, porodični status, materinstvo, roditeljstvo i seksualnu orijentaciju što je bliže regulisano međunarodnim dokumentima.²⁵ Otuda se u komparativnoj ustavnosti najčešće eksplicitno navodi samo pripadnost polu, a ređe i svi različiti oblici u kojima se faktički iskazuje pripadnost određenom polu.

U nekim ustavnim sistemima sadržaj ustavne garancije ravnopravnosti s obzirom na pripadnost određenom polu, definisana je uže. Ustav ne garantuje ravnopravnost polova opštom normom, već bliže definiše područje na koje se odnosi garantovanje ravnopravnosti polova i tako bliže određuje sadržaj i kvalitet prava na ravnopravnost polova. U komparativnoj ustavnosti²⁶ ovaj vid garancija najčešće se sadržinski vezuje za pravnu jednakost i političku ravnopravnost.

Zabrana svake neposredne ili posredne diskriminacije na osnovu pripadnosti određenom polu takođe je jedan vid garantovanja ravnopravnosti polova. Kao što se može zapaziti ustavne garancije ravnopravnosti mogu biti određene samo pozitivno (jemstvo ravnopravnosti) ili samo negativno (zabrana diskriminacije) ili pak i pozitivno i negativno.

Nije suvišno garantovati ravnopravnost pozitivnom ustavom normom i ujedno eksplicitno ustavom zabraniti svaku vrstu diskriminacije zasnovane na pripadnosti određenom polu. Odlučujući argument za ovakav stav je upravo u tome što je na ovaj način moguće ustavom identifikovati osnovne vidove kršenja prava na ravnopravnost i zabraniti svaku vrstu (neposredna i

²⁴ U komparativnoj ustavnosti ovo pravo se garantuje i kao pravo na ravnopravnost (npr. član 3 stav 2 Ustava Nemačke propisuje da su „muškarci i žene ravnopravni“) i kao pravo na jednakost (npr. član 12 Ustava Slovačke). Sledeći međunarodne standarde treba jasno terminološki odrediti značenje i sadržaj prava koje ustav garantuje. Vrednost koja je predmet zaštite je odnos koji država ima spram subjekata – lica (građana i građanki) a koji počiva na njihovoj ravnopravnosti. U ovom slučaju garancija se odnosi na ravnopravnost, a ne na jednakost, jer među polovima postoje razlike. Ustav, dakle, može garantovati samo ravnopravnost, a ne jednakost među polovima.

²⁵ Konvencija o eliminišanju svih oblika diskriminacije žena, član 1.

²⁶ Npr. Ustav Belgije garantuje „ženama i muškarcima ravnopravno korišćenje njihovih prava i sloboda i, posebno, ravnopravni pristup izabranim i javnim funkcijama“ (član 11 dodatak Ustavu); Ustav Švajcarske utvrđuje da „muškarac i žena imaju jednaka prava“ kao i da se „zakonom obezbeđuje njihova pravna i stvarna jednakost, pre svega u porodici, obrazovanju i radu“ (član 8 stav 2 čiji rubrum je pravna jednakost).

posredna)²⁷ diskriminacije. U slučaju kada je norma o ravnopravnosti samo pozitivno formulisana njen sadržaj ne precizira vidove diskriminacije, što je veoma važno za ostvarivanje prava na ravnopravnost polova, i stoga ustavna norma u tom segmentu ostaje insuficijentna.

U nekim ustavnim sistemima u odredbama koje se odnose *na zabranu izazivanja i širenja netrpeljivosti i mržnje* primetno je da se ova zabrana odnosi samo na ugrožavanje nekih vrednosti koje ustav štiti (pripadnost određenoj rasi ili naciji) ili sloboda koje garantuje (npr. sloboda veroispovesti, sloboda nacionalnog opredeljivanja, sloboda političkog opredeljivanja), ali se izričito ne zabranjuje izazivanje i širenje netrpeljivosti i mržnje zasnovane na pripadnosti određenom polu. Navođenjem samo nekih ličnih svojstava (rasa, pripadnost određenoj naciji) ili uverenja (verska uverenja) zanemaruju se ostali, ne manje važni oblici diskriminacije koja je zasnovana na ličnim svojstvima (npr. boja kože, pol, godine starosti, psihički ili fizički invaliditet) ili uverenjima (npr. politička uverenja).²⁸

Pravo na azil (utočište) je pravo koje garantuje većina ustava. To je pravo koje stranci stiču pod određenim uslovima. Ove uslove utvrđuje ustav, a zakonodavcu se najčešće delegira da reguliše postupak ostvarivanja prava na azil. Analiza ustavnih odredbi u komparativnoj ustavnosti²⁹ pokazuje da, među uslovima zbog kojih stranac može tražiti utočište, ustavi najčešće ne navode eksplicitno progon zbog pripadnosti određenom polu ili drugim svojstvima koja se neposredno vezuju uz pripadnost polu (bračni status, porodični status, materinstvo, roditeljstvo, seksualna orijentacija i dr.)

To govori u prilog stanovištu prema kome je prilikom utvrđivanja razloga i osnova po kojima se može zatražiti i steći azil zbog progona, potrebno uključiti i pripadnost polu.³⁰

²⁷ Članovi 1 i 2 Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena. Ustav Srbije izričito zabranjuje „svaku diskriminaciju, neposrednu ili posrednu, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta“ (član 21 stav 3).

²⁸ Npr. Ustav Poljske (član 33). Ustav Srbije je primer koji to takođe potvrđuje, jer eksplicitno zabranjuje i smatra kažnjivim „svako izazivanje i podsticanje rasne, nacionalne i verske neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti“, a sve druge osnove diskriminacije navodi u opštoj odredbi „druge neravnopravnosti“ (član 49).

²⁹ Ustav Mađarske npr. utvrđuje da „Republika Mađarska jemči pravo azila svakom državljaninu ili licu bez državljanstva koga u mestu stanovanja progone zbog rasnih, verskih, nacionalnih, jezičkih ili političkih razloga“ (paragraf 65 stav 1).

³⁰ Ustav Srbije garantuje pravo azila strancima, a među razlozima koji su osnov za sticanje ovog prava je između ostalog posebno naveden i „progon zbog pola“ (član 57 stav 1).

Pomenimo i to da se ova, moglo bi se reći „sistematska greška“ u ustavima kada sankcionišu delovanje koje je usmereno na kršenje osnovnog ustavnog pravila o ravnopravnosti polova, ponavlja i tada kada ustav utvrđuje *razloge za zabranu rada političke stranke ili bilo kog drugog udruženja*³¹. Među razlozima za zabranu rada političke stranke ne navodi se diskriminacija prema polu već samo rasna, nacionalna i verska mržnja i diskriminacija. Sličan primer nalazimo i prilikom navođenja razloga za *zabranu delovanja verskih zajednica*,³² koji uključuju samo širenje rasne, nacionalne i verske mržnje i diskriminacije, ali ne i diskriminacije prema polu ili prema nekom drugom ličnom svojstvu.

2.2 Jednakost pred zakonom

Iako *garantovanje jednakosti³³ pred zakonom³⁴* predstavlja samo jedno od područja na kome se iskazuje i ostvaruje jednakost žena i muškaraca (građana i građanki), posebno garantovanje jednakosti pred zakonom ima svoje opravdanje, jer je u pitanju status pojedinca / pojedinke u ustavnom i pravnom sistemu i pred zakonom sa jedne strane, i obezbeđenje minimuma ravnopravnosti, što je suštinska elementarna pretpostavka demokratije (načelo proceduralne pravde), sa druge. Tome u prilog govore i međunarodni standardi ravnopravnosti polova, među kojima je jedan od posebno značajnih standarda – jednakost pred zakonom koju izričito garantuju međunarodni dokumenti koji regulišu ravnopravnost polova, pre svega Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena.³⁵ Jednakost pred zakonom uključuje posebno eksplicitno zakonsko garantovanje ovog vida jednakosti, poštovanje istovetnih prava muškaraca i žena u građanskim stvarima (pravo zaključivanja ugovora, pravo upravljanja imovinom), istovetno postupanje prema ženama i muškarcima u svim fazama postupka pred sudovima kao i istovetno postupanje prema ženama i muškarcima od strane sudija, pravnu i

³¹ Npr. član 55 stav 3 Ustava Srbije.

³² Npr. član 43 stav 4 Ustava Srbije.

³³ U ovom slučaju ispravno je koristiti termin jednakost, jer se radi o pravima koja svaka osoba ima pred zakonom, a ta su prava jednaka. Vrednost koju štiti ova ustavna klauzula je jedno pravo - pravo da se bude jednak pred zakonom.

³⁴ Ustavno pravilo definiše se i kao pravo na jednaku zakonsku zaštitu uz posebno naglašavanje da se to pravo ostvaruje bez ikakve diskriminacije, uključiv i diskriminaciju zasnovanu na pripadnosti određenom polu.

³⁵ Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena u članu 15 posebno garantuje jednakost žena pred zakonom.

poslovnu sposobnost žena kao i jednako zakonsko garantovanje svih prava i ženama i muškarcima.³⁶

I u komparativnoj ustavnosti česti su primeri da opštu ustavnu garanciju ravnopravnosti prate još dve posebne garancije. One su posebno značajne jer se odnose na važne i izrazito osetljive sfere društvenog života u kojima se realizuje pravo na ravnopravnost polova.

Jedna od ovih garancija odnosi se na jednakost žena i muškaraca pred zakonom³⁷ i jednakost u pravima.³⁸ Iako garantovanje jednakosti pred zakonom uključuje i jednakost u zaštiti prava, ali se u komparativnoj ustavnosti sreću se i primeri posebnog garantovanja *jednakost građana u zaštiti sloboda i prava*³⁹ i posebno jednaka prava na *delotvornu sudsku zaštitu ljudskih prava*. Eksplicitna garancija jednakosti u kojoj je akcenat na zaštiti ljudskih i građanskih sloboda i prava u prvi plan ističe ljudske slobode i prava kao vrednosti kojima ustavotvorac poklanja posebnu pažnju. Budući da su u pitanju vrednosti koje se garantuju svim licima, posebna ustavna garancija jednakosti individua u zaštiti njihovih individualnih i ustavom garantovanih sloboda i prava ukazuje na nameru ustavotvorca da obezbeđujući jednaku zaštitu svakoj osobi osigura efektivnu primenu ljudskih sloboda i prava, bez bilo kakve diskriminacije.

Druga posebna ustavna garancija odnosi se na ravnopravnost žena i muškaraca u političkom životu i učešću u vršenju javnih poslova.⁴⁰

³⁶ Član 15 Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena.

³⁷ Npr. Ustav Švajcarske propisuje u osnovnim načelima da su „svi ljudi jednaki pred zakonom“ (član 8 stav 3 – rubrum člana je pravna jednakost); Ustav Austrije u osnovnim odredbama reguliše da su „svi građani jednaki pred zakonom“ kao i da je „isključena svaka prednost na osnovu rođenja, pola, staleža, klase i uverenja“ (član 7 stav 1); Ustav Italije koji, takođe u osnovnim odredbama utvrđuje da „svi građani imaju jednako društveno dostojanstvo i jednaki su pred zakonom bez razlike pola, rase, jezika, veroispovesti, političkih uverenja i ličnog i društvenog položaja“ (član 3). Ustav Srbije eksplicitno garantuje „jednakost svih pred Ustavom i zakonom“, ne navodeći posebno jednakost žena i muškaraca (član 21 stav 1).

³⁸ U osnovnim načelima Ustava Švedske zapisano je da će „zajednica garantovati jednaka prava muškarcima i ženama“ (član 2 stav 3); Ustav Mađarske posebno garantuje „ravnopravnost žena i muškaraca u pravima“ (paragraf 66 stav 1); Ustav Poljske uz odredbu da „žena i muškarac u Poljskoj imaju jednaka prava“ dodaje oblasti u kojima se prava ostvaruju i precizira da se jednakost u pravima ostvaruje u „porodičnom, političkom, društvenom i privrednom životu“ (član 33 stav 1)

³⁹ Npr. Ustav Slovenije posebno garantuje „svakome jednaku zaštitu prava u postupku pred sudovima i pred drugim državnim organima, organima lokalnih zajednica i nosiocima javnih ovlašćenja koji odlučuju o pravima, obavezama i pravnim interesima građana“ (član 22 čiji je rubrum jednaka zaštita prava).

⁴⁰ Npr. Ustav Francuske propisuje da „zakoni obezbeđuju jednak pristup žena i muškaraca izbornim funkcijama i položajima“ (član 3 stav 5); Ustav Portugalije reguliše direktno i aktivno učešće žena u političkom životu „kao uslov konsolidovanja demo-

2.3 Posebne mere kao instrument politike jednakih mogućnosti

Posebne mere su instrument koji državi, zasnovanoj na načelu socijalne pravde, stoji na raspolaganju kako bi mogla da efektivno vodi politici jednakih mogućnosti. Pod uticajem međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima, a u kontekstu prava na ravnopravnost polova posebno Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, svoje mesto u komparativnoj ustavnosti našle su i odredbe o posebnim merama (mere afirmativne akcije, pozitivna diskriminacija).

Mogućnost (ili obaveza države) da preduzima posebne mere, neophodne za ostvarivanje ravnopravnosti ne samo na normativnom planu već i u praksi. Cilj, svrha i smisao preduzimanja posebnih mera je zaštita i napredak lica ili grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju kako bi im se omogućilo puno uživanje svih ljudskih prava pod jednakim uslovima. Kvalitet i priroda posebnih mera, njihov sadržaj i delotvornost nesumnjivo zavise od toga da li je ustavom ustanovljena obaveza države da preduzima posebne mere kako bi se dostigla ravnopravnost žena i muškaraca ili je samo ostavljena mogućnost da se takve mere preduzmu.

Ako se posebne mere definišu kao obaveza države,⁴¹ to govori o tome da ustav uvažava i dosledno operacionalizuje princip socijalne pravde kao jednu od temeljnih vrednosti na kojima počiva. U tom slučaju posebne mere predstavljaju jedan od najvažnijih instrumenata vođenja politike jednakih mogućnosti u državi koja počiva na dve podjednako legitimne vrednosti: vladavini prava i socijalnoj pravdi. Ova poslednja nužno ne isključuje principe tržišnog privređivanja i nije u suprotnosti sa tržišnom privredom. Ako se posebne mere u ustavu definišu samo kao moguć-

kratije“, a zakon u skladu sa tim promoviše „jednakost u ostvarivanju građanskih i političkih prava i princip nediskriminacije na osnovu pola“ kada je u pitanju „postavljenje na političke pozicije“ (član 9 – Ustavna revizija iz 1997. godine). Ustav Srbije sadrži eksplicitnu odredbu o pravu na ravnopravno reprezentovanje žena i muškaraca, ali ta odredba nije po svom karakteru, sadržaju i dejstvu opšta, već se odnosi samo na reprezentovanje žena i muškaraca u Narodnoj skupštini i propisuje da se „u Narodnoj skupštini obezbeđuje ravnopravna zastupljenost polova i predstavnika nacionalnih manjina, u skladu sa zakonom“ (član 100).

⁴¹ Primeri ustavnog regulisanja posebnih mera koje predstavljaju obavezu države su npr. Ustav Italije koji utvrđuje da je „zadatak Republike da uklanja prepreke u ekonomskom i društvenom poretku, koje, ograničavajući slobodu i jednakost građana, sprečavaju puni razvoj čovečije ličnosti i stvarno učešće svih trudbenika u političkom, ekonomskom i društvenom uređenju zemlje“ (član 3 stav 2); Ustav Mađarske koji propisuje da „Republika Mađarska, da bi obezbedila ravnopravnost, preduzima mere za otklanjanje nejednakosti u šansama“ (paragraf 70 A).

nost⁴² to govori da ustav nije konsekventno operacionalizovao načelni ustavni princip socijalne pravde.

Ustavom je nužno i eksplicitno urediti i svojstva i prirodu posebnih mera, posebno nediskriminatorni karakter ovih mera, kako njihova ustavnost i zakonitost ne bi mogla biti osporena u postupku pred ustavnim sudom ili drugim organom u čijoj je nadležnosti odlučivanje o zaštiti ustavnosti i zakonitosti. Pored toga, u ustavu je potrebno odrediti i koliko dugo se primenjuju posebne mere. Dejstvo posebnih mera je vremenski ograničeno. One se primenjuju samo dotle dok se ne postigne cilj i zadovolji svrha zbog koje su mere uvedene.

Sažetak

Pravo na ravnopravnost polova je jedno od osnovnih opšteljudskih prava. To je demokratsko pitanje i jedna u redu osnovnih vrednosti evropskog kulturnog prostora. Svoju normativnu potvrdu ovo pravo dobilo je u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima. U evropskoj ustavnosti, posebno u zemljama tranzicije, beleži se uticaj međunarodnih dokumenata koji regulišu pravo na ravnopravnost polova i propisuju mere za stvaranje povoljnijeg normativnog i institucionalnog okvira koji omogućuje korišćenje ovih prava. Predmet pažnje u ovom prilogu su najvažnija opšta ustavna načela koja postavljaju okvir za efektivno ostvarivanje prava na ravnopravnost polova i u tom kontekstu dve grupe pitanja.

Prva grupa pitanja se odnosi na ustavom propisan opšti okvir garancija prava na ravnopravnost polova koji uključuje posebno sledeća pitanja: koncept političke zajednice (ustavne države); politiku jednakih mogućnosti kao obavezu države; odnos međunarodnog i unutrašnjeg prava; neposrednu primenu ustava i međunarodnih ugovora; odstupanja i ograničenja ljudskih prava kao i jemstvo stečenih prava.

Druga grupa pitanja tematizuje pravo na ravnopravnost polova u kontekstu osnovnih (ustavnih) prava i sloboda i akcenat stavnja na ravnopravnost žena i muškaraca i zabranu diskriminacije, jednakost žena i muškaraca pred zakonom i na posebne mere kao instrument politike jednakih mogućnosti.

⁴² Primer ustavnog regulisanja posebnih mera kao jedne od mogućnosti da država vodi politiku jednakih šansi su neke odredbe osnovnih načela Ustava Austrije u kojima je propisano da su „dozvoljene posebne mere za pospešivanje stvarne ravnopravnosti žena i muškaraca, naročito radi smanjivanja stvarno postojećih nejednakosti“ (član 7 stav 2). Ustav Srbije takođe reguliše posebne mere kao mogućnost koju država može koristiti „radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima“ (član 21 stav 4):

*Marijana Pajvančić, Ph. D., Full Professor
Novi Sad, School of Law*

Right to gender equality – a democratic issue and constitutional principles

Abstract

Entitlement to gender equality is one of the basic human rights. It is a democratic issue and it is lined up with basic values of European cultural environment. This right has been legalized in the international documents dealing with human rights. In European constitutionality, particularly in transition countries, the influence of international documents stipulating the entitlement to gender equality is observed, as well as the measures providing for creation of better legislative and institutional framework enabling the utilization of such rights. The subject of this Paper are the most important general constitutional rules providing for the framework for effective realization of right to gender equality, and therein two groups of questions.

The first group refers to constitutionally stipulated general framework of guaranteed gender equality including especially the following issues: concept of political community (constitutional state); policy of equal possibilities as the obligation of the state; relationship of international and local laws; immediate application of the Constitution and the International treaties; deviations and limitation of human rights as well as the guarantee of the gained rights.

The second group deals with the entitlement to gender equality in the context of basic (constitutional) rights and freedoms and the highlight thereto is the equality of men and women, banning of discrimination, equality of men and women before the law and special measures representing an instrument of equal possibilities policy.